

Prilog proučavanju bizantske kovnice u Saloni FOLIS IZ SELA GATA KRAJ OMIŠA

Nedvojbeno je dokazano da je u vrijeme Justinijana I. u Saloni postojala kovnica novca, i to polufolisa i dekanumija. Prikazujemo pronađeni novčić – folis Justinijana I. i Justina I. iz 527. godine. Temeljem proučavanja toga novčića vjerujemo da je kovan u Saloni. Naime, svi bizantski folisi toga vremena imaju na reversu veliko slovo M, iznad slova M križ, s lijeve i desne strane slova M izmjenjuju se šesterokraka zvijezda i križ u različitim kombinacijama. U sredini slova M često je oznaka kalupara, tj. sigla. Na svim folisima toga tipa ispod slova M u egzergu utisnuta je oznaka kovnice. To navodimo zato što primjerak koji prikazujemo nema u egzergu, tj. u donjem dijelu novčića, nikakvu oznaku kovnice. Ta okolnost upućuje nas na to da navedeni primjerak ne pripada niti jednoj poznatoj bizantskoj kovnici toga vremena pa je vrlo vjerojatno da je kovan u pokretnoj ratnoj kovnici u Saloni, kao što je nedvojbeno dokazano da su u Saloni u isto vrijeme kovani polufolisi i dekanumiji s oznakom K i I na reversu, a bez oznake kovnice.

Na osnovi nalaza na području stare Salone i okolice te novčića iz nepoznatih ostava, koji ne pripadaju nijednoj od poznatih kovnica toga vremena, može se govoriti o postojanju kovnice u Saloni. To je prihvatio P. Grierson, vodeći autoritet za bizantsku numizmatiku, zatim su A. Belilinger u kartu kovnica ucrtali i Salonu, a njezino postojanje prihvatili su autori P. Whitting i D. Sear. U nas su o toj kovnici pisali I. Marović, S. Bakota, I. Mirnik, V. Delonga, M. Bonačić Mandinić, a i ja sam o njoj pisao u knjizi *Numizmatika na povijesnom tlu Hrvatske: rani srednji vijek, Rijeka, 1995., str. 255.-261.* Tada još nisam posjedovao bizantski folis koji želim prikazati u ovom radu. Taj folis darovao mi je gospodin Ante Mekinić iz Gata. Pronašao ga je u Gatima kod ranokršćanske crkve Sv. Ciprijana. To je nalazište u Poljicima i udaljeno je od Salone oko 20 km.

S. Bakota u svom radu *Bizantska ratna kovnica u Saloni, Numizmatičke vijesti, 21./1974., Zagreb* piše da su Justinijanovi zapovjednici godina 535., 545. i 551. iz Salone organizirali pohode prema zapadu, a da je Belizar 545. i prezimio u Saloni. Narzes je u Saloni pripremao svoju treću i odlučujuću vojnu protiv Ostrogota 552./555. godine, poslije koje je Salona definitivno pala pod Bizant. Rat je bio vrlo skup, a poznata je bila Justinijanova škrtoš i stoga je lakše razumjeti da su u pomanjkanju novčanih sredstava Belizar i Narzes u Saloni kovali bakreni novac za plaćanje vojske. Da su bakrenjaci kovani u Saloni potkrepljuje Grierson i činjenicom da se taj novac nalazi samo na području Solina i u Italiji, gdje ga je trošila iskrcana vojska. Da su taj novac kovale talijanske kovnice, vjerojatno bi stavile oznaku mjesta kovanja.

I. Mirnik iznosi da je „u vrijeme kada je Justinijan pokušavao osvojiti negdašnje carstvo, osnovana nova kovnica u Saloni”. Do toga zaključka može se doći po mnogim pojedinačnim i skupnim nalazima novca u Saloni i okolici. Vjerojatno je to bila vojna kovnica manje važnosti, koja je kovala brončane, površno izrađene kovanice od 10 i 20 numija. Prepoznatljivije su po slovima koji na reversu označuju vrijednost: K i I.

Novčići se vezuju za Justinijana I., koji kuje numije, dekanumije i pentanumije.

Pod Justinijanom je kovana serija novčića označenih jednostavnim M, K ili I na reversu i bez oznake indikcije ili kovnice. Novčići su znatno manji i lakši od standarda za iste nominale: folis teži oko 8 g, polufolis oko 2 g do 4 g, dekanumij oko 1,5 g, a njihove težine, osobito polufolisa, jako variraju. Stilom su srodni ravenkim novčićima iz 550-ih godina, ali pomankanje bilo kakva obilježja kovnice svjedoči protiv mogućnosti da su bili kovani upravo u toj kovnici. Druga je mogućnost da su bili kovani u Saloni, gdje su pronađeni u znatnim količinama. Salona je u to vrijeme bila sjedište vojnoga zapovjedništva bizantske vojske koja je ratovala protiv Totile. Philip Grierson (autor knjige *Byzantine Coins*) skloniji je misliti da su proizvod pokretne vojne kovnice koja je radila u Iliriku i nije bila vezana za određenu lokaciju. Ti novčići moraju pripadati 540-im ili ranim 550-im godinama jer folisi sprijeda nose prikaz poprsja uvedena 538., a polufolisi su katkad prekovi ostrogotskih kovanica.

Dio skupnog nalaza novca iz Slatine (otok Čiovo) čine novci salonitanske kovnice. Novac je slabo očuvan, istrošen i čini se slabo otkivan. I. Marović naglašava da tome nalazu nije pridavana pozornost „s razloga što on nije posebno kvalitetan i što je predstavljao problem, jer se nije mogao pripisati niti jednoj od poznatih kovnica”. Na osobitost toga nalaza iz Justinijanova doba prvi je u Hrvatskoj upozorio S. Bakota 1974. godine u radu *Bizantska ratna kovnica u Saloni*, a bio je na to ponukan Griersonovim određenjem pripadnosti novca kovnici u Saloni. I. Mirnik sljedeće godine iznosi da su se Griersonovu mišljenju priklonili i drugi numizmatičari te je solinska kovnica ušla u sinoptički tabelarni prikaz W. Hahna (*Moneta imperii Byzantini*) i u katalog *Bibliothèque nationale* u Parizu C. Morrissona.

Malobrojni su skupni nalazi bizantskoga novca iz srednje Dalmacije, a u poznate skupine nalaza solida ubrajaju se nalaz iz Narone (Vid kod Metkovića) i jedan manji nalaz s Brača. U nalaz bakrenog novca ubraja se ostava polufolisa iz Kaštel Starog i folisa i polufolisa iz Salone, te nalaz polufolisa i dekanumija iz Slatine (otok Čiovo). Marović je najtemeljitije obradio kovnicu novca u Saloni za vrijeme Justinijana I. Nalaz iz Slatine on dijeli na dvije skupine. Prvu skupinu čine dekanumiji koje pripisuje Justinijanu I. „na temelju sačuvanih legendi na aversu i visokih datuma emisija na reversu”. Drugu skupinu čine novci salonitanske kovnice. Legende na aversu slabo su sačuvane, kovane nejednako i raznoliko. Skupina od 58 polufolisa ima vrlo dobro oblikovano slovo K. Na aversu raznoliko su izrađeni portreti vladara, od vrlo lijepih do nevješto urezivanih. Legende na tim novčićima mogu se pripisati Justinijanu I. i pojavljuju se u oblicima:

Av. DNZENO PCRPTNC

Rv. COMOB

1) DN IVSTINIANVS PP,

2) DN IVSTINIANVS PPI,

3) DN IVSTINIANVS PP AV (AV u ligaturi)

4) (DN IVSTINI)ANO PP i

5) DN IVSTINIANVS (nema drugih slova, jer se S nalazi tik do portreta).

Izrada slova K i I na reversu polufolisa i dekanumija kaluparima nije predstavljala veći problem. Lijepo su oblikovana i jednolično utisnuta. Za kovanje novca nedostajalo je sirovine, što se može utvrditi prema prekovima zaplijenjenih novčića gotskih vladara.

Osnovna obilježja bakrenog novca

Taj novac, folis (M), polufolis (K) i dekanumij (I), kovan je od lošeg bakra i slabe je izrade. Ima slična obilježja kao i bakreni novac toga vremena, ali razlikuje se od ostalih kovanica u promjeru i težini. Avers je uobičajeno izrađen s ujednačenim likom, tj. bustom Justinijana. Na folisu na glavi vladara nalazi se kruna, a u desnoj ruci drži globus s križićem, na lijevom je ramenu štit, a u polju desno od glave križ je. Na reversu usred polja ispupčeno je slovo M, a iznad njega mali je križ. Taj novac nema nikakvih oznaka kovnice i sličnih oznaka. Polufolisi i dekanumiji na aversu imaju bistu vladara s dijademom poludesno, kopču i paludament. Na reversu usred polja nalazi se ispupčeno slovo K odnosno I bez križića. Natpisi su uglavnom isti, a odstupaju uglavnom u DN IVSTINI ANVSPP. To što na tim novcima nema nikakve kovničke oznake potvrđuje da kovnica u Saloni nije bila redovna nego pokretna, ili da je izrađivala novce samo u ratu. Taj je novac kovan u ratnim prilikama pa to objašnjava zašto nema umjetničkih kvaliteta. Ovdje se navode karakteristični primjerci polufolisa i dekanumija koji se nalaze u Arheološkom muzeju u Splitu, a obradio ih je I. Marović.

Polufolis (K)

15 mm; 3,13 g; Marović, Tab. XIX, 18

Av.: DNIVSTII[]ANVSPPI (nema mjesta za AVG) Poprsje nadesno, glava i vrat „masivnije” oblikovani.

Rv.: K u linearnoj kružnici.

Dek anumij (I)

14 mm; 1,23 g; Marović, Tab. XXIII, 13

Av.: DNIVSTINNI II ANVSII Poprsje ovjenčano nadesno, s oklopom i plaštem. Umjesto PP urezano je II.

Rv.: U linearnoj kružnici I.

Opis i prikaz folisa iz sela Gata kraj Omiša

Svi bizantski folisi toga vremena imaju na reversu veliko slovo M, iznad slova M križ, s lijeve i desne strane slova M izmjenjuju se šesterokraka zvijezda i križ u različitim kombinacijama. U sredini slova M često je oznaka kalupara, tj. sigla. Na svim folisima toga tipa ispod slova M u egzergu utisnuta je oznaka kovnice. To navodimo zato što primjerak koji prikazujemo u egzergu, tj. u donjem dijelu novčića, nema nikakvu oznaku kovnice. Ta okolnost upućuje nas na to da navedeni primjerak ne pripada niti jednoj poznatoj bizantskoj kovnici toga vremena pa je vrlo vjerojatno kovan u pokretnoj ratnoj kovnici u Saloni, kao što je nedvojbeno dokazano da su u Saloni u isto vrijeme kovani polufolisi i dekanumiji s oznakom K i I na reversu, a bez oznake kovnice.

AE – idealizirani crtež folisa Justina I. i Justinijana I. (4. 4. - 1. 8. 527.)

Av.: D . N . IVSTIN . E . IVSTINIAN . PP . AV (ili slično). Zagrnuto poprsje cara nadesno, katkad sa zvjezdicom na ramenima.

Rv.: Veliko M između zvijezdice i križa; iznad križ; ispod oznaka kovnice; u egzergu CON.

D.O. 10. B.M.C. 7-8. T. 144. R.—. B.N. 1-2. M.I.B. 4

AE folis – pronađeni primjerak iz 527. godine careva Justina I. i Justinijana I.

29 mm; 15,33 g

Av.: Zagrnuto poprsje cara nadesno u sredini, a uokolo teče natpis (DN) IVSTIN E IVSTINIAN PP (AV).

Rv.: Veliko M, s lijeve strane šesterokraka zvijezda, zdesna križ, iznad slova manji križ, u sredini sigla u obliku slova O. Ispod slova M nema uobičajene oznake kovnice, što dokazuje da taj novčić nije otkovan niti u jednoj bizantskoj kovnici toga vremena.

Literatura:

- S. Bakota*, Bizantska ratna kovnica u Saloni, Numizmatičke vijesti, 21., Zagreb, 1974.
- Ph. Grierson*, Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks collection, sv. I., Washington, 1966.
- W. Hahn*, Moneta imperii Byzantini, I, Vom Anastasius I. bis Justinianus I, Beč, 1973.
- I. Marović*, Depot bizantskog novca iz Slatina (o. Čiovo) i novci solinske kovnice u Arheološkom muzeju u Splitu, Split, VAHD, 79., 1986.
- B. Mimica*, Numizmatika na povijesnom tlu Hrvatske – Rani srednji vijek, Rijeka, 1995.
- I. Mirnik*, Opticaj novca uzduž istočne jadranske obale kroz stoljeća, Rijeka, Dometi, br. 12., 1982.
- C. Morriison*, Catalogue des monnaies byzantines de la Bibliotheque Nationale, I, Pariz, 1970.
- D. Sear*, Byzantine coins, London, 1987.

SUMMARY

A CONTRIBUTION TO THE STUDY OF THE BYZANTINE MINT IN SALONA - FOLLIS FROM THE VILLAGE OF GATA NEAR OMIŠ

There is no doubt that there was a mint of half-folles and decanummi in Salona at the time of Justinian I. The find analysed here is a coin – a follis of Justinian I and Justin I from 527. On the basis of studying this coin, the author concludes that it was minted in Salona. All contemporaneous Byzantine folles have the large letter M with a cross above it on the reverse, flanked by a six-pointed star and a cross in different combinations. In the middle of the letter M there is often a die-caster's mark, a siglum. All folles of this type have a mint mark in the exergue under the letter M. This is important, because the specimen described here has no mint mark in the exergue, i.e. in the bottom part of the coin. This indicates that it does not belong to any known Byzantine mint of that time so it was probably minted in the itinerant war mint in Salona, as has undoubtedly been proved for half-folles and decanummi with the marks K and I on the reverse, which were minted in Salona at the same time.